

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสื่อมวลชนในการถ่ายทอดข่าวสาร กระตุ้นให้เกิดความสนใจ สร้างความรู้สึกมีส่วนร่วม และให้ความรู้เกี่ยวกับแผนพัฒนาฉบับที่ 8 โดยศึกษาจากพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 จากสื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแผนพัฒนา ของผู้บริหารธุรกิจภาคเอกชน ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งถือเป็นตัวแทนของกลุ่มธุรกิจที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของประเทศ

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ จึงได้ใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย เพื่อเป็นแนวทางและเครื่องมือในการค้นคว้า ศึกษา วิจัย ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การเปิดรับสื่อมวลชน
2. การสื่อสารกับการพัฒนา
3. การเข้ามามีส่วนร่วมกับการพัฒนา
4. ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อ ความรู้ และการเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับแผนพัฒนา

1. การเปิดรับสื่อมวลชน

สิ่งที่ควรพิจารณานำมาศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยและตัวแปรที่เกี่ยวข้องที่มีผลต่อการเปิดรับสื่อมวลชนที่แตกต่างกันในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

1. ปัจจัยด้านองค์กร ได้แก่ ประเภทธุรกิจ และขนาดของกิจการ
2. ปัจจัยด้านประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศ อายุ ความรู้ และ ตำแหน่งอาชีพ

1.1 การเปิดรับสื่อมวลชน จากปัจจัยด้านองค์กร

ความสำเร็จในการบริหารการสื่อสารเป็นตัวชี้ที่สำคัญในความสำเร็จของการบริหารองค์กร ซึ่งนอกจากจะมีปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การสื่อสารในแต่ละองค์กรแตกต่างกัน คือ ภูมิหลังของปัจเจกชน และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกแล้ว ยังประกอบด้วยปัจจัยสำคัญคือ ระบบขององค์กรที่แตกต่างกันตามประเภทของธุรกิจ และขนาดของกิจการ

ดังที่ โจน แฮริงตัน (Jon Harington 1991 : 26-27) ได้พบว่า ตัวแปรที่มีผลทำให้แต่ละองค์กร มีลักษณะแตกต่างกันที่สำคัญนั้น ประกอบด้วย ข่าวสาร (Information) และขนาดขององค์กร

(Organization size) ซึ่งจากการสำรวจวิจัย (Survey research) ของ NBS พบว่า บริษัทที่ประสบความสำเร็จในด้านการบริหารการจัดการ (Managerial-style firms) จะถือเอาข้อมูลข่าวสารเปรียบเสมือนทรัพยากรสำคัญของบริษัท ในขณะที่องค์กรที่ประสบความสำเร็จในด้านการค้าจะถือเอาข้อมูลข่าวสารเปรียบเสมือนแหล่งความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการค้า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ข้อมูลข่าวสารที่แตกต่างกันที่มีผลต่อ โครงสร้างขององค์กรในลักษณะที่แตกต่างกัน

Blumer (1969) ได้กล่าวถึงระดับของการติดต่อโดยกลุ่มว่า “ สังคมมนุษย์ประกอบด้วยกลุ่มที่ต่างชนิดกัน ส่วนใหญ่ชีวิตที่ร่วมกันอยู่ทั้งหมดจะประกอบกันเป็นแบบแผนปฏิบัติ และมีพฤติกรรมร่วมของบุคคล เมื่อกลุ่มมีความสนใจมุ่งไปสู่ทิศใด บุคคลส่วนใหญ่ในกลุ่มก็จะมี ความสนใจไปในทางนั้นด้วย (อ้างใน เสถียร เขยประทับ, 2525)

ดร. สุพงษ์ โสชนะเสถียร (การสื่อสารกับสังคม, 2533 : 20-21) ได้จัดแบ่งการสื่อสารเป็น 5 ระดับ คือ

1. การสื่อสารภายในบุคคล (intrapersonal communication) เป็นการสื่อสารเฉพาะคนว่า มีกระบวนการรับรู้ กระบวนการทางความคิด และทัศนคติเป็นอย่างไร แต่ยังขาดส่วนที่เป็นอันตรกิริยา (Interaction) ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานสำคัญของการสื่อสาร

2. การสื่อสารระหว่างบุคคล (interpersonal communication) เป็นการสื่อสารที่มีผู้สื่อสารมากกว่า 1 คน แต่ก็ไม่ใช่จำนวนมาก โดยบุคคลเหล่านั้นสามารถจะมีอันตรกิริยาต่อกันแบบซึ่งหน้า การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเป็นพฤติกรรมของบุคคลอันเป็นผลพวงของการรับรู้ และทัศนคติของบุคคลนั้น ๆ ที่มีอันตรกิริยาต่อกันในกระบวนการสื่อสาร ไม่ว่าจะครบวงจรหรือไม่ก็ตาม

3. การสื่อสารในกลุ่มเล็ก (small group communication) หมายถึง การสื่อสารที่บุคคลหนึ่งสามารถจะมีอันตรกิริยาในแบบซึ่งหน้ากับบุคคลอื่นในจำนวนมากที่สุดตามความสามารถของมนุษย์โดยเฉลี่ย ดังนั้น การสื่อสารในกลุ่มย่อย จึงมักมีผู้สื่อสารในกลุ่มไม่เกินขนาดห้องเรียนปกติ และในองค์การ การสื่อสารกลุ่มย่อยจึงอาจเป็นการสื่อสารที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ และไม่ประจัญหน้าเช่นการสื่อสารระหว่างบุคคล

4. การสื่อสารในกลุ่มใหญ่ (large group communication) เป็นกระบวนการสื่อสารเพื่อคนกลุ่มใหญ่ มีจำนวนผู้รับสารมาก แต่ผู้รับสารไม่มีจำนวนมากอย่างการสื่อสารมวลชน การที่มีจำนวนผู้รับสารมากขึ้น จึงทำให้กระบวนการสื่อสารซับซ้อนขึ้น และจำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีหรือเครื่องมือทางการสื่อสารช่วยในการสื่อสาร

5. การสื่อสารมวลชน (mass communication) เป็นกระบวนการสื่อสารที่สำคัญต่อผู้รับสารทั้งประเทศ ที่สามารถเลือกเปิดรับแหล่งสารหรือผู้ส่งสารได้ การเน้นผู้รับสารที่เป็นประชาชนทำให้การสื่อสารมวลชนต้องให้ความสำคัญกับช่องทางการสื่อสารที่สามารถไปถึงจำนวนคนมหาศาลได้

จากการแบ่งระดับการสื่อสารดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของขนาดของกลุ่มที่มีผลต่อกระบวนการสื่อสารซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมในการเปิดรับสื่อมวลชนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพฤติกรรมในการเปิดรับสื่อนั้น นอกจากจะแตกต่างกันตามลักษณะประชากรศาสตร์ดังเช่นงานวิจัยหลายเรื่องได้ทำการศึกษาแล้ว ยังมีปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้พฤติกรรมในการเปิดรับสื่อแตกต่างกันอีกปัจจัยหนึ่งคือ ขนาดและ

คุณลักษณะของกลุ่ม ซึ่งในการศึกษาวิจัยนี้ ได้พิจารณาคุณลักษณะของกลุ่มที่มีผลระดับการสื่อสารที่แตกต่าง การ โดยพิจารณาจากตัวแปรสำคัญ ได้แก่ ความบ่อยครั้งในการเปิดรับสื่อมวลชน และตัวแปรที่แสดงถึงขนาดและคุณลักษณะของกลุ่ม ได้แก่ ประเภทธุรกิจ และขนาดของกิจการของกลุ่มนักธุรกิจภาคเอกชนในกรุงเทพฯ

1.2 การเปิดรับสื่อมวลชน จากปัจจัยด้านประชากรศาสตร์

สันต์นที ประยูรรัตน์ (2534ข : 6) ได้ศึกษาการเปิดรับสื่อมวลชนและความคิดเห็นของนักศึกษาสาขาวารสารศาสตร์ตอบบทบาทในการพัฒนาสังคมของหนังสือพิมพ์ไทย โดยให้คำจำกัดความ การเปิดรับสื่อมวลชนทั่วไป หมายถึง ความบ่อยครั้งในการเปิดรับสื่อ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ เคเบิลทีวี รวมกันในรอบเดือนที่ผ่านมา

กมลณัฐ พลวัน (2534 : 8) ได้ศึกษา การเปิดรับสื่อมวลชนและการสื่อสารระหว่างบุคคลเกี่ยวกับความรู้เรื่องโรคเอดส์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในสถาบันการศึกษาของรัฐ เขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยให้คำจำกัดความ การเปิดรับสื่อมวลชน หมายถึง การเปิดรับข่าวสารโดยทั่วไป และการรับข่าวสารเกี่ยวกับโรคเอดส์จากวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์รายวัน

สุภาพงษ์ ระรวยทรง (2535 : 6) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับสาร ความรู้และทัศนคติต่อการเสนอข่าวต่างประเทศทางสื่อมวลชนของประชาชนในกรุงเทพมหานคร โดยให้คำจำกัดความ พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสาร หมายถึง ปริมาณการอ่านหนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ และการดูโทรทัศน์ โดยวัดความบ่อยครั้งของการเปิดรับสื่อแต่ละประเภท และการใช้เวลาในการเปิดรับสื่อเหล่านั้น ๆ นอกจากนี้ จากผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารต่างประเทศจากสื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ แตกต่างกันตามลักษณะทางประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา และรายได้

ลดาวัลย์ พอใจ (2536) ได้ศึกษา การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตอำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยให้คำจำกัดความการเปิดรับสื่อมวลชนหมายถึง ความบ่อยครั้งในการเปิดรับข่าวสารจากการอ่านหนังสือพิมพ์ ดูโทรทัศน์ และฟังวิทยุ

สุภาภรณ์ จูตระกูล (2536ก) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการทิ้งขยะแยกประเภทเพื่อการหมุนเวียนกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร พบว่า การเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนแตกต่างกันตาม อาชีพ การศึกษา และรายได้

จิตกานต์ ธนาโอฬาร (2537 : 12) ได้ศึกษา การสื่อสารกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย ศึกษาเฉพาะกรณีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดย

ให้คำจำกัดความว่า การเปิดรับสื่อมวลชน หมายถึง การที่บุคคลรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อมวลชนต่าง ๆ ได้แก่ การฟังวิทยุ การอ่านหนังสือพิมพ์ การอ่านนิตยสาร การชมโทรทัศน์

วริศรา วราลักษณ์ (2537 : 13) ได้ศึกษา การเปิดรับข่าวสารความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและการป้องกันสิ่งแวดล้อมจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยให้คำจำกัดความว่า การเปิดรับสื่อมวลชน หมายถึง ความบ่อยครั้งในการรับข่าวสารจากการฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ อ่านหนังสือพิมพ์ และนิตยสาร

ในการสำรวจปี 2525 (เทียนฉาย กิระนันท์ และคณะ, 2525) พบว่า สื่อที่มีการเปิดรับมากที่สุด คือ โทรทัศน์ รองลงมา คือ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ และนิตยสาร ตามลำดับ การเลือกใช้สื่อเพื่อรับข่าวสารด้านต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่ของชาวกรุงเทพมหานครนิยมใช้โทรทัศน์เป็นสื่อหลัก รองลงมาคือวิทยุ และหนังสือพิมพ์ ตามลำดับ

จากรายงานสรุปผลการวิจัยเรื่อง กรุงเทพมหานคร 2545 (เทียนฉาย กิระนันท์ และไพศาล เล็กอุทัย, 2529 : 98) ได้คาดการณ์ว่าในอนาคตอีก 20 ปีข้างหน้า สื่อมวลชนจะมีบทบาทต่อการดำรงชีพของคนกรุงเทพฯ มากขึ้นกว่าปัจจุบันบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ โทรทัศน์จะมีบทบาทเข้าถึงประชาชนในแง่ให้ความบันเทิง ส่วนวิทยุและหนังสือพิมพ์ทั้งสองสื่อยังคงทำหน้าที่เช่นเดิม ซึ่งไทยรัฐและเดลินิวส์ก็ยังคงเป็นที่นิยมในอนาคตเช่นเดิม นอกจากนี้ คนกรุงเทพฯ ที่มีการศึกษาจะเพิ่มขึ้น ซึ่งจากการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า คนที่มีการศึกษาจะชอบอ่านหนังสือพิมพ์

สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และ พฤติกรรมของบุคคล สื่อมวลชนสามารถสร้างทัศนคติและค่านิยมใหม่ ๆ ให้เกิดแก่ประชาชนได้ อย่างไรก็ตาม ทัศนคติและค่านิยมใหม่จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลผู้นั้นรับสารที่เสนอเรื่องราวในแนวเดียวกันบ่อย ๆ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ เท่านั้น สื่อมวลชนจึงมีอิทธิพลต่อประชาชนในลักษณะสะสม (Cumulative impact) มิใช่มีอิทธิพลที่ก่อให้เกิดผลได้ทันทีทันใด หรือในระยะเวลานั้น คือมิใช่มีอิทธิพลที่เกิดขึ้นจากการดูรายการโทรทัศน์เพียงครั้งเดียว การอ่านหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงครั้งเดียว (ปรมะ สตะเวทิน 2526 : 143)

การมีสื่อมวลชนเข้าถึง หมายถึงการที่ผู้รับสารมีโอกาสที่จะเปิดรับสื่อมวลชนได้ หรืออยู่ภายในรัศมีของสื่อมวลชน ส่วนการเปิดรับหมายถึง การชม การอ่าน การได้ยิน หรืออีกนัยหนึ่งการได้รับประสบการณ์จากเนื้อหาของสื่อมวลชน (เสถียร เขยประทับ 2538 : 130)

และความสำคัญของสื่อที่มีต่อความรู้ของบุคคลนั้น จากการศึกษา เรื่อง บทบาทของหนังสือพิมพ์ต่อการพัฒนาชุมชน (Dong Geun Lee, 1995 : 33) ได้ระบุว่า "หนังสือพิมพ์มีบทบาทสำคัญในการเพิ่มหรือลดช่องว่างของความรู้ในชุมชน เช่นเดียวกับสื่อประเภทอื่น ๆ"

จากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนแตกต่างกันตามลักษณะประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา และรายได้ นอกจากนี้ ยังพบว่า พฤติกรรมการ

เปิดรับเนื้อหาประเภทต่าง ๆ จากสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความรู้ในเรื่องนั้น ๆ เช่น เดียวกัน ดังนั้น พฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อบทบาทและหน้าที่ของสื่อเพื่อให้ บรรลุวัตถุประสงค์ของผู้ส่งสาร และในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงได้ทำการศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับ สื่อมวลชนโดยวิเคราะห์จากความบ่อยครั้งในการเปิดรับสื่อมวลชน ซึ่งพิจารณาจากนิยามการเปิดรับ สื่อมวลชนจากงานวิจัยต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น และเนื่องจากตามวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 จำเป็นจะต้องใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชน จึงจำเป็นต้องอาศัยสื่อที่มี คุณสมบัติเหมาะสมกับการรับสารและส่งสารในระดับมวลชน ดังนั้น งานวิจัยครั้งนี้จึงเลือกสื่อที่มีการสื่อสาร ในระดับมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และ โทรทัศน์ โดยศึกษาว่า กลุ่มนักธุรกิจภาคเอกชนในกรุงเทพฯ ที่มีอายุ เพศ ประเภท และขนาดของกิจการแตกต่างกันจะมีพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชน ได้แก่ การอ่าน หนังสือพิมพ์ การฟังวิทยุ และการชมโทรทัศน์แตกต่างกันหรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ พฤติกรรมการเปิดรับ เนื้อหาเกี่ยวกับแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 จากสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 หรือไม่อย่างไร

2. การสื่อสารกับการพัฒนา

ในช่วงต้นทศวรรษ 1960 นักวิชาการด้านการสื่อสารหลายท่านได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการ สื่อสารเพื่อการพัฒนาไว้หลายประการ ได้แก่

Pool, Schramm และ Rao (1960) ได้สรุปบทบาทของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา ซึ่งพอจะ สรุปส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

1. ส่งเสริมให้เกิดความเต็มใจที่จะวางแผนและปฏิบัติการในระดับกว้าง
2. เป็นเครื่องมือหรือหนทางในการแสดงความคิดเห็นของปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือสถาบันที่ สนับสนุนการพัฒนา
3. ช่วยถ่ายทอดข่าวสารข้อเท็จจริง และให้ทักษะบางอย่างที่จำเป็นสำหรับการพัฒนา
4. ช่วยกระตุ้นให้เกิดการลงมือทำ
5. ช่วยทำให้ประชาชนเกิดความสนใจในปัญหาที่ควรได้รับความสนใจ
6. ช่วยขยายเวทีของการอภิปรายถกเถียงเกี่ยวกับนโยบายให้กว้างขึ้น โดยการชักจูง และ สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง
7. ช่วยให้สถานภาพแก่ผู้นำในการพัฒนา
8. ช่วยกระตุ้นและป้อนข่าวสารให้แก่การสื่อสารระหว่างบุคคล
9. ช่วยปฏิบัติการกิจในด้านการให้ความรู้อย่างกว้างขวางด้วยตัวของมันเอง
10. ช่วยให้รัฐบาลทราบถึงความต้องการ และปฏิกิริยาของประชาชนและช่วยให้ประชาชน ทราบถึงแผน ความน่าเป็นไปได้ของแผน และข้อจำกัดของรัฐบาล

นอกจากนั้น Wilbur Schramm ได้สรุปหน้าที่ของสื่อมวลชนในการพัฒนาประเทศเกี่ยวกับการ ถ่ายทอดนโยบายของรัฐบาลในลักษณะ Top-down คือ สื่อมวลชนสามารถถ่ายทอดนโยบายของรัฐบาล

ให้เป็นที่น่าสนใจหรืออภิปรายกันกว้างขวางขึ้นในหมู่ประชาชนท้องถิ่นได้ หมายถึง ความคิดเห็น หรือนโยบายของรัฐบาลในการบริหารประเทศ เป็นที่น่าสนใจแก่ประชาชนเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นที่หมู่ประชาชนนั้นอาศัยอยู่ว่าจะมีแผนหรือนโยบายในการพัฒนาอย่างไร เมื่อสื่อมวลชนได้ช่วยขยายความหรือถ่ายทอดออกไปอย่างกว้างขวางแล้ว ประชาชนก็ย่อมจะแสดงความเข้าใจ และพร้อมที่จะปฏิบัติตามได้ง่าย

จากบทความเรื่อง "What Mass Communication Can Do, and What It Can Help to do, in National Development" ได้กล่าวถึงบทบาทของการสื่อสารในการพัฒนาประเทศ องค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้การสื่อสารในการพัฒนาประเทศประสบผลสำเร็จได้ จะต้องประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร (information) การมีส่วนร่วมตัดสินใจในการพัฒนา (decision process) และทักษะในการแสวงหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง (skills must be taught) (Wilbur Schramm, 1964 : 114)

เดวิด ไอ ฮิตชคอก (David I Hitchcock) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาในประเทศมาเลเซีย และฟิลิปปินส์ พบว่า บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการพัฒนาของทั้งสองประเทศยังมีอยู่น้อยเกินไป และได้สรุปบทบาทของหนังสือพิมพ์ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศจำนวน 10 หัวข้อ ดังนี้

1. เป็นแหล่งรายงานข่าวสารทั่วไป
2. เป็นแหล่งในการรายงานข่าวเกี่ยวกับความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศในระดับท้องถิ่น หรือระดับชาติ
3. เป็นแหล่งความรู้ทักษะใหม่ ๆ และวิธีการปฏิบัติในงานสนับสนุนการพัฒนา
4. มีบทบาทในการจัดให้มีการวิเคราะห์ อภิปรายเกี่ยวกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนา
5. มีบทบาทในการนำเสนอเนื้อหาที่สำคัญ ในการสร้างทัศนคติที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา
6. มีบทบาทในการจัดการให้มีการวิพากษ์วิจารณ์ที่สร้างสรรค์ และทำตนเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของสาธารณะ
7. มีบทบาทในการเป็นช่องทาง "สื่อสารกลับ" ระหว่างผู้ส่งสาร และผู้รับสาร
8. มีบทบาทในการนำเสนอข่าวสารที่เป็นข้อมูลในการสร้างเสริมให้ผู้อ่านมีความรู้ในเรื่องภายนอกมากขึ้น
9. มีบทบาทในการกระตุ้นให้มีทัศนคติในการสนับสนุนการพัฒนา โดยการยกย่องและให้ความสำคัญต่อพฤติกรรมที่เอื้อต่อการพัฒนา
10. มีบทบาทในการสร้างภาพพจน์ และค่านิยมใหม่ que แสดงถึงการสนับสนุนการพัฒนา

จากเอกสารประกอบคำบรรยายวิชา ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน (ดร. ดรุณี หิรัญรักษ์) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองกับสื่อมวลชน ได้กล่าวถึงทัศนคติและความคิดเห็นของนักการเมืองต่อบทบาทของสื่อมวลชนในขั้นตอนการวางแผนนโยบายว่า " นักการเมืองและเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการ มักจะมีความคิดเห็นว่าสื่อมวลชนควรมีบทบาทที่สำคัญดังนี้ (1) แจ้งข่าวและวิเคราะห์ข่าวให้ประชาชนได้รับ

ทราบกิจกรรมและงานของรัฐบาล (2) ปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน (3) เป็นสื่อกลางแจ้งให้รัฐบาลได้รู้ถึงความต้องการของประชาชน (4) บทบาทอื่น ๆ อีกมาก เช่น สื่อมวลชนจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการบริการสาธารณะ”

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ (2520ก : 89) กล่าวสรุปบทบาทของสื่อมวลชนต่อการถ่ายทอดข่าวสารในการพัฒนาไว้ว่า “การหลั่งไหลของข่าวสารนั่นเองเป็นการสร้างบรรยากาศซึ่งช่วยให้เกิดการ พัฒนา โดยจะต้องให้เป็นไปอย่างกว้างขวาง เพื่อว่าการหลั่งไหลของข่าวสารเช่นว่านี้ ที่จะช่วยให้กระบวนการตัดสินใจของชาติเป็นไปตามเจตนารมณ์ของคนในชาติมากที่สุด หรือเป็นการตัดสินใจที่ยินยอมอยู่บนฐานที่มีเหตุผลเพียงพอ ก่อให้เกิดการหลั่งไหลของข่าวสารอย่างเพียงพอ เป็นเรื่องจำเป็นด้านความรู้ที่จะต้องให้ มีขึ้นร่วมกันในระหว่างคนที่มีความรู้มากกับคนที่มีความรู้น้อย เพื่อที่ทุกฝ่ายจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน”

นอกจากนั้น การสื่อสารมวลชนจะมีบทบาทในการพัฒนาประเทศหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ และลักษณะที่สำคัญสี่ประการ (เสถียร เขยประทับ 2538ข: 127) ดังนี้

1. สื่อมวลชนสามารถเข้าถึงประชาชน
2. สื่อมวลชนที่เข้าถึงประชาชนต้องมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา
3. เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสามารถทำให้ผู้รับสารเกิดความสนใจ
4. เนื้อหาเหล่านั้นต้องมีผลหรืออิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะคติ และพฤติกรรมของผู้รับสาร กล่าวคือ ผู้รับสารได้รับความรู้ใหม่ที่ทันสมัย ทักษะคติที่เห็นด้วยกับการพัฒนา และปฏิบัติตามการพัฒนานั้นในที่สุด

รัฐบาลจะประสบความสำเร็จได้อย่างไร ถ้าไม่มีเครื่องมือหรือไม่รู้จักใช้เครื่องมือที่จะเข้าถึงประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการวางแผนและการปฏิบัติตามแผนพัฒนาของรัฐบาล ถ้ารัฐบาลไม่มีระบบที่จะตรวจสอบว่าประชาชนมีความต้องการอะไร มีปฏิกิริยาหรือความรู้สึกต่อนโยบายและการทำ งานพัฒนาของรัฐบาลอย่างไร คำถามเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการสื่อสารเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการพัฒนา (เสถียร เขยประทับ 2538ก: 259)

ในการจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 ครั้งนี้ มีขั้นตอนที่สำคัญซึ่งแตกต่างจากการจัดทำแผนพัฒนา ทุกฉบับที่ผ่านมา คือ มีขั้นตอนการระดมความคิดจากประชาชนเพื่อให้ได้ประเด็นปัญหาที่ตรงกับสภาพความเป็นจริงในสังคม และสามารถวางแนวทางนโยบายในการพัฒนาได้ตรงกับความต้องการของประชาชนได้มากที่สุด นอกจากนั้น หลังจากที่มีแผนพัฒนา ประกาศใช้แล้ว ยังต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของประชาชนทุกสาขาอาชีพ รวมทั้งสื่อมวลชนในการสอดส่องดูแล ติดตามผลงาน การทำงานของรัฐบาลให้เป็นไปตามแนวทางที่วางไว้ สร้างความรู้สึกมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้สึกมีส่วนร่วมต่อการจัดทำแผนพัฒนา และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามนโยบายที่แผนพัฒนา ฉบับที่ 8 ได้วางไว้ ดังนั้น สื่อมวลชนจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแผนพัฒนา หรือการวางนโยบายของรัฐดังกล่าว เนื่องจากสื่อมวลชนสามารถเผยแพร่ข่าวสารได้ในเวลาอันรวดเร็วและเข้าถึง

ประชาชนได้จำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากสื่อมวลชนนำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือเกี่ยวกับแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 มากเท่าไร ประชาชนก็จะมีโอกาสได้รับทราบข่าวสารและได้รับความรู้เรื่องเกี่ยวกับแผนพัฒนา มากขึ้นเท่านั้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศ

3 การเข้ามามีส่วนร่วมกับการพัฒนา

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมนั้น จากงานวิจัยส่วนใหญ่ได้มีผู้ทำการศึกษากการมีส่วนร่วมทางการเมือง เศรษฐกิจ และการพัฒนาไว้ดังนี้

Daniel Lerner ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนให้เป็นสมัยใหม่ พบว่า ขั้นตอนของการเปลี่ยนให้เป็นสมัยใหม่ ได้แก่ การเป็นเขตเมือง การรู้หนังสือ การมีส่วนร่วมในสื่อมวลชน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยที่ความหมายของการมีส่วนร่วมในสื่อมวลชน หมายถึง การใช้สื่อมวลชน เพิ่มความสามารถที่จะรับประสบการณ์ใหม่จากสื่อ (โดยผ่านการรู้หนังสือ) ประชาชนก็จะเริ่มหาความพอใจซึ่งเกิดจากการพัฒนาทักษะต่าง ๆ การเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมในสื่อจะมีส่วนเพิ่มต่อการมีส่วนร่วมในทุกส่วนของระบบสังคม ส่วนการมีส่วนร่วมทางการเมือง นั้นพบว่า ในประเทศที่มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงนั้นพบว่า ประชาชนจะอ่านหนังสือพิมพ์และรับสื่อเป็นอันมาก โดยใช้การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นดัชนีชี้วัด (บุญเกษม เสริมวัฒนากุล : 2528)

นอกจากนั้น จากงานวิจัยของบุญเกษม เสริมวัฒนากุล เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสื่อมวลชนกับการพัฒนาประเทศของไทยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (พ.ศ. 2504-2526) : การวิเคราะห์แบบจำลองการเปลี่ยนให้เป็นสมัยใหม่ของลินเนออร์ พบว่า ในการศึกษาการพัฒนาประเทศไทยในช่วงแผนพัฒนาฯ โดยใช้แนวความคิดของลินเนออร์นั้นต้องพิจารณาการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจเป็นจุดมุ่งหมายของการพัฒนาประเทศ แทนการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยใช้รายได้ต่อหัวของประชากร (per capita income) เป็นตัวแปรชี้วัด

เกี่ยวกับบทบาทของการสื่อสาร (Rogers, Shoemaker, Sommerland, และนักการสื่อสารคนอื่น ๆ เห็นพ้องต้องกันว่า การสื่อสารเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเอื้อให้โครงการพัฒนาใด ๆ สัมฤทธิ์ผล นับเป็นเครื่องมือการพัฒนาประเทศที่ทรงประสิทธิภาพยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพึ่งตนเอง (รศ. มาลี บุญศิริพันธ์, หนทางการสื่อสารในทฤษฎีการพัฒนา, วารสารนิเทศศาสตร์ : 2535)

จากผลการวิจัยที่แตกต่างกันอย่างน้อย 12 ชิ้นใน 8 ประเทศ ได้แก่ ฟินแลนด์ เยอรมนี อิตาลี ญี่ปุ่น เม็กซิโก นอร์เวย์ อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา พบว่า " ยิ่งบุคคลได้รับปัจจัยกระตุ้นทางการเมืองมากเท่าใด จะยิ่งทำให้บุคคลนั้นมีโอกาสมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น และจะยิ่งทำให้บุคคลนั้นเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในทางลึกมากขึ้นด้วย โดยที่ปัจจัยที่กระตุ้นในสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อผู้กระทำทางการเมือง (political actors) อาจมาจากสื่อมวลชน เอกสารรณรงค์ การประชุม หรือจากการพูดคุยระหว่างบุคคล"

นอกจากนั้น การวิจัยยังพบว่า ปัจจัยภูมิหลังของปัจเจกบุคคลนับว่ามีอิทธิพลต่อบทบาทการมีส่วนร่วมทางการเมืองของปัจเจกบุคคลมาก แต่ส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับความรู้ ความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อการเมือง ถ้าปัจเจกบุคคลมีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักในคุณค่าของการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างแท้จริง อาจจะมีอิทธิพลหรือปัจจัยภูมิหลังและส่งผลให้ปัจเจกบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น (สมบัติ ชำรงชฎวงศ์, 2538 : 11)

ปิยะนุช สังข์ช่วย : 2534 ได้ศึกษา บทบาทที่คาดหวังและบทบาทที่เป็นจริงของสื่อมวลชนในการส่งเสริมการปฏิบัติงาน และการเผยแพร่ภาพพจน์ของนักสังคมสงเคราะห์ในทัศนะของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ พบว่า จุดมุ่งหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การให้ประชาชนรับทราบ เข้าใจ และสำนึกว่างานสวัสดิการทางสังคม ไม่ใช่งานของรัฐบาลแต่ฝ่ายเดียว รัฐบาลเพียงแต่เข้ามาร่วมในการดำเนินงานเท่านั้น ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลวิธีในการพัฒนาคน และสามารถกระทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) ได้แก่ การร่วมมือกันโดยตรง ระหว่างผู้ที่สังคมได้อำนาจให้อำนาจในการตัดสินใจกับประชาชนที่ได้รับผลจากการตัดสินใจนั้น
2. การมีส่วนร่วมโดยทางอ้อม (Indirect Participation) ได้แก่ ประชาชนแสดงความคิดเห็นผ่านไปยังผู้ที่สังคมมอบอำนาจให้ตัดสินใจ เช่น การแสดงประชามติ การแสดงความคิดเห็นผ่านทาง สื่อมวลชน

เกียรติชัย พงษ์พานิชย์ (2520ข : 36) การหลังไหลของข่าวสารในแง่ของนโยบายสำหรับประเทศที่กำลังพัฒนาตัวเองแล้วต่างได้พบว่า การตัดสินใจใด ๆ นั้น จะต้องให้แพร่กระจายเป็นที่รับรู้ไปอย่างกว้างขวาง เหตุผลสำคัญข้อหนึ่งก็คือ การตัดสินใจดังกล่าวต้องการให้เกิดจากการได้มีส่วนร่วมของประชาชน การให้สังคมไปสู่สภาพการมีส่วนร่วมของประชาชนนี้ต้องการการหลังไหลของข่าวสาร เพื่อช่วยในการกำหนดนโยบายให้เป็นไปตามเจตจำนงของประชาชน "

บุญชัย เกิดปัญญาวัฒน์ (2535 : 85) ได้ศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จากผลการวิจัยได้พบเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน ซึ่งหากขาดเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนจะไม่เกิดขึ้นเลย ประกอบด้วยเงื่อนไข 3 ประการดังนี้

1. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

นอกจากเงื่อนไข 3 ประการแล้ว ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังนี้

1. ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วม

2. ประชาชนต้องไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ในการมีส่วนร่วมมากเกินไปที่เขาประเมินผลตอบแทนที่จะได้รับ
3. ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมนั้น
4. ประชาชนต้องสามารถสื่อสารกันรู้เรื่องทั้งสองฝ่าย
5. ประชาชนต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนตำแหน่ง หน้าที่ หรือสถานภาพทางสังคมหากจะมีส่วนร่วม

แดเนียล เลินเนอร์ และวิลเบอร์ ชรามม์ (Daniel Lerner and Wilbur Schramm, 1965 : 19) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาไว้หลายชิ้น และได้สรุปว่า สื่อมีบทบาทในแต่ละลำดับขั้นของการพัฒนา ได้แก่ การปลุกจิตสำนึกร่วมในความเป็นชาติ การเพิ่มความปรารถนา การฝึกทักษะใหม่ และการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม

นอกจากนั้น วิลเบอร์ ชรามม์ ได้พบว่า การที่สังคมหรือประเทศจะพัฒนาไปได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ, ความเชื่อและพฤติกรรมของประชาชนเพื่อให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนา อย่างไรก็ตาม การที่ประชาชนจะยอมเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวได้อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องเกิดจากความสมัครใจของประชาชน เป็นความรู้สึกหรือความต้องการของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อและพฤติกรรมของตน ดังนั้น ประเทศที่กำลังพัฒนาจึงจำเป็นต้องทำให้ประชาชนของประเทศตระหนักถึงความจำเป็นของการพัฒนาประเทศและประโยชน์ที่จะได้รับจากการพัฒนาประเทศ

จากบทความเรื่อง บทบาทของการสื่อสารในการพัฒนา : วิกฤติการครอบงำ การพึ่งพา และกระบวนการทางเลือกใหม่ (Arvin Singhal and Parichart Sthapitanonda, 1990 : 10) ได้สรุปบทบาทของการสื่อสารในการพัฒนาประเทศ ดังนี้ "การตัดสินใจกำหนดวิถีทางของตนเองเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมของประชาชนในส่วนที่ทุกคนควรมีจะเป็นการปลูกฝังความรู้สึกและส่งเสริมในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งมีผลต่อทั้งโครงการระยะสั้นและโครงการระยะยาว"

จากรายงานการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของสื่อมวลชนในการพัฒนาชุมชน (อรพินท์ สพรโชคชัย, TDR Quarterly Review : 1996) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ซึ่งเริ่มปรับเปลี่ยนจากการบริหารท้องถิ่นจาก Top-down มาเป็น Bottom-up โดยเริ่มจากการพัฒนาหมู่บ้านโดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้โอกาสในการแสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมตัดสินใจในกระบวนการพัฒนา"

จากบทความเรื่อง สิทธิมนุษยชน และการพัฒนา (ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2535 ก : 158-159) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาซึ่งมีหลายระดับพอจะสรุปได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา และเป้าหมายสูงสุดของสังคม

2. การมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานการดำเนินการโครงการพัฒนาและการประเมินผล การมีส่วนร่วมเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาไปในแนวทางที่จะสนองความต้องการพื้นฐานของสังคม

นอกจากนั้น จากบทความเดียวกัน (ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2535 ข : 163) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมว่าเป็นหลักการสำคัญของสิทธิที่จะพัฒนา กล่าวคือ “มนุษย์จะต้องมีโอกาสและมีความสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ หลักการ ความเสมอภาคในหลักสำคัญของการพัฒนาความเหลื่อมล้ำอันเกิดจากการแบ่งแยกหรือการกีดกัน เป็นสิ่งที่ขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชน”

จากบทความพิเศษ เรื่อง วิวัฒนาการของแนวความคิดการวางแผนพัฒนาของไทย (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2537 : 72) ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการวางแผนพัฒนาประเทศ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ดังนี้ “จะต้องกระจายอำนาจและบทบาทให้ผู้รับการพัฒนามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนา และในการพัฒนามากยิ่งขึ้น มิใช่เป็นการพัฒนาจากผู้กำหนดนโยบายเบื้องบนฝ่ายเดียว (Bottom-up ไม่ใช่ Top-down อย่างเดียว) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนามากยิ่งขึ้น หน่วยงานภาคปฏิบัติและองค์กรเอกชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมกับสภาพัฒน์ ในการกำหนดแนวทางการพัฒนามากยิ่งขึ้น เพราะแผนพัฒนาประเทศเป็นแผนของทุกคน”

หากพิจารณาแผนพัฒนาฯ ทุกฉบับที่ผ่านมา พบว่าตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 จนถึงปัจจุบัน ได้เริ่มกำหนดความสำคัญให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากขึ้น แต่ยังไม่เคยมีการดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นทางการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการจัดทำแผนดังเช่นการกำหนดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นี้ ดังนั้น จึงเป็นประเด็นที่น่าศึกษาเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 นี้ แต่จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองซึ่งมีดัชนีชี้วัดที่ชัดเจน ได้แก่ การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ต่อหัว (per capita income) แต่ยังไม่มีการศึกษาใดที่แสดงให้เห็นดัชนีชี้วัดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในส่วนที่เกี่ยวกับแผนพัฒนาประเทศโดยตรง ดังเช่น ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ซึ่งแสดงนโยบายอย่างชัดเจนเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมนับตั้งแต่ขั้นตอนเริ่มหาแนวทางกำหนดแผน จนถึงขั้นหลังจากแผนพัฒนาฯ ประกาศใช้และทำการติดตามการดำเนินงานตามแผนพัฒนาฯ ดังนั้น การศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงได้พิจารณาการมีส่วนร่วมของประชาชนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จากการทำกิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้แก่ การพบปะพูดคุย วิทยากรวิจารณ์ ทั้งจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล การเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์กรต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้เกิดการขยายวงสนทนาและได้รับข่าวสารมากขึ้น ช่วยให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในกิจกรรมมากขึ้น รวมทั้งการจัดกิจกรรมพิเศษที่เกี่ยวข้องกับแผนพัฒนาฯ หรือการวางแผนการดำเนินกิจการใด ๆ ที่สอดคล้องกับทิศทางนโยบายตามแผนพัฒนาฯ เช่น เน้นการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพตามนโยบายของแผนฯ 8 ที่เน้นการพัฒนาคน ให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เป็นต้น

4. ความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อ ความรู้ และการเข้ามีส่วนร่วมเกี่ยวกับแผนพัฒนาฯ

ดารณี ถนอม (2532ข : 12) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารรัฐสภาของประชาชนในกรุงเทพมหานคร พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารรัฐสภาที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 กับความรู้เกี่ยวกับข่าวสารรัฐสภาของประชาชนในกรุงเทพมหานคร

สุภาพงศ์ ระวยทรง (2535 : 6) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับสาร ความรู้และทัศนคติต่อการเสนอข่าวต่างประเทศทางสื่อมวลชนของประชาชนในกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาพบว่า ตัวแปรด้านการเปิดรับข่าวต่างประเทศทางหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับความรู้ด้านข่าวต่างประเทศ

สุวารีย์ วงศ์วัฒนา (2535) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสาร กับความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวแพ จังหวัดพิษณุโลก จากผลการวิจัยพบว่า 1) กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับข่าวสารในระดับต่ำ มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง มีความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับน้อย 2) พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และ 3) ความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

บุษบา ภูสกุล (2536) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความรู้ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรู้ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ และพฤติกรรมการเปิดรับสื่อและทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้านป่าไม้ได้ โดยทัศนคติมีอิทธิพลในทางลบ แต่พฤติกรรมการเปิดรับสื่อมีอิทธิพลในทางบวก

ลดาวัลย์ พอใจ (2536) ได้ศึกษา การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตอำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง และพฤติกรรมการเปิดรับสื่อสามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตอำเภอพิปูนได้

สุภาวิณี จูตระกูล (2536ก) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ทัศนคติ และการมีส่วนร่วมในการทิ้งขยะแยกประเภทเพื่อการหมุนเวียนกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า การเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับการทิ้งขยะแยกประเภทเพื่อการหมุนเวียนกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ และการเปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม

วริศรา วราลักษณ์ (2537 : 13) ได้ศึกษา การเปิดรับข่าวสารความรู้เรื่องสิ่งเสพติดและการป้องกันสิ่งเสพติดจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่า การเปิดรับข่าวสารความรู้เรื่องสิ่งเสพติดและการป้องกันสิ่งเสพติดจากสื่อมวลชนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีความสัมพันธ์กับระดับความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งเสพติดและการป้องกันสิ่งเสพติด

จากแนวคิดและทฤษฎี และงานวิจัยเกี่ยวกับการเปิดรับสื่อ การสื่อสารกับการพัฒนา และการเข้ามามีส่วนร่วม ทำให้พบว่า การเปิดรับสื่อที่แตกต่างกันตามปัจเจกบุคคล ได้แก่ ด้านประชากรศาสตร์แล้ว ยังแตกต่างกันตามสถานภาพขององค์กร ได้แก่ ขนาด และประเภทธุรกิจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสื่อสาร ธุรกิจองค์กรขนาดเล็กย่อมจะมีความจำเป็นในการลงทุนทางด้านเทคโนโลยีทางการสื่อสาร และการลงทุนเกี่ยวกับการใช้สื่อน้อยกว่าธุรกิจองค์กรขนาดใหญ่ เนื่องจากระดับการสื่อสารที่แตกต่างกัน และธุรกิจองค์กรขนาดใหญ่ย่อมต้องใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความรู้ความสามารถของบุคลากร อันเนื่องมาจากการแข่งขันทางด้านธุรกิจของกิจการขนาดใหญ่ย่อมมากกว่ากิจการขนาดเล็ก ดังนั้น จึงมีผลให้โอกาสในการเปิดรับสื่อของบุคคลแตกต่างกันตามขนาดและประเภทขององค์กรที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ เช่น พนักงานระดับสูงในบริษัทชั้นนำของประเทศ ย่อมจำเป็นจะต้องเปิดรับสื่อที่เน้นเนื้อหาทางด้านที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อธุรกิจของตนมากขึ้นตามลำดับ ดังนั้น ประเภทของธุรกิจย่อมมีผลต่อพฤติกรรมการเปิดรับเนื้อหาจากสื่อมวลชนเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาของประเทศ ผู้บริหารระดับสูงของบริษัทยิ่ง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเปิดรับเนื้อหาจากสื่อมวลชนเพื่อติดตามนโยบายของรัฐในแนวทางการพัฒนาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตน ดังเช่น ธุรกิจที่รัฐให้การสนับสนุนให้การส่งเสริมการลงทุน ผู้บริหารจำเป็นจะต้องติดตามนโยบายการให้การสนับสนุนส่งเสริมการลงทุนของรัฐทั้งทางด้านสาธารณูปโภค อัตรากาษา การยกเว้นภาษี นโยบายการคลังเกี่ยวกับสินเชื่อเพื่อการลงทุน หรือแม้แต่ นโยบายของรัฐในเรื่องการค้าเสรี ซึ่งมีผลให้เกิดการแข่งขันรุนแรงมากขึ้น และการเปิดรับสื่อของผู้บริหารในธุรกิจเหล่านี้ย่อมจะต้องเลือกเปิดรับสื่อที่ให้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อธุรกิจของตนมากขึ้นตามลำดับ ในขณะที่สื่อเองก็มีหน้าที่เป็นตัวกลาง เผยแพร่ข่าวสารระหว่างรัฐกับประชาชน ร่วมมือกับรัฐในการช่วยขยายเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์นโยบายของรัฐในเรื่องสำคัญต่อการพัฒนาประเทศให้ประชาชนได้ทราบในวงกว้าง และในเวลาอันรวดเร็ว อย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจ ให้ความรู้ และตอกย้ำให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องดังกล่าว และเกิดความร่วมมือร่วมใจ เต็มใจที่จะร่วมมือกับรัฐ และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาในลำดับต่อมา

จากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปิดรับเนื้อหาจากสื่อมวลชน การสื่อสารเพื่อการพัฒนา และการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานั้น สามารถพิจารณาได้จากคำกล่าวที่สนับสนุนและสรุปถึงความสำคัญของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาประเทศได้ดีที่สุด ดังนี้

“บทบาทที่สำคัญที่สุด ของการสื่อสารที่มีต่อการพัฒนาประเทศ ก็คือ การเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดในการนำนโยบาย การพัฒนา ตลอดจนรายละเอียดของแนวทางการพัฒนาต่าง ๆ ของรัฐบาลไปสู่ประชาชน ทำให้ประชาชนมีโอกาสรับรู้ประเทศชาติของตนกำลังจะเดินไปในทางใด และประชาชนทั่วไป

จะสามารถเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาในลักษณะใดได้บ้าง นอกจากนี้ ในโครงการพัฒนาส่วนย่อยซึ่งต้องอาศัยการจูงใจ การกระตุ้น หรือการรณรงค์ ตลอดจนการให้ข่าวสารข้อมูลอย่างละเอียด ก็สามารถที่จะกระทำได้โดยผ่านระบบการสื่อสารที่มีอยู่ อย่างไรก็ตาม การสื่อสารไม่เพียงแต่จะเป็นเครื่องมือในการนำนโยบายการพัฒนาของชาติจากส่วนบนลงไปสู่ประชาชนเท่านั้น ยังสามารถที่จะสะท้อนความคิดและความต้องการจากส่วนล่างคือจากประชาชนขึ้นมาได้อีกด้วย อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อรัฐบาลในการที่จะรับรู้สภาพปัญหาที่ประชาชนส่วนใหญ่เผชิญอยู่ ซึ่งจะนำไปสู่การจัดแผนงานหรือโครงการพัฒนาลงไปแก้ปัญหาที่นั่น ๆ ได้อย่างตรงจุด" (สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. สาขาวิทยาศาสตร์. "การสื่อสารเพื่อการพัฒนา", 2533)

และจากคำกล่าวของ เสนาะ อุณาคุส อดีตเลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งรับผิดชอบในการวางแผนพัฒนาประเทศฉบับต่าง ๆ ว่า "การวางแผนเศรษฐกิจและสังคมของชาติ เป็นเรื่องของคนทั้งประเทศ เป็นกระบวนการพัฒนาประเทศที่ต้องร่วมกันโดยคนหลายกลุ่มหลายพวก ดังนั้น ถ้าจะให้มีการพัฒนาเกิดขึ้น จำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องของแผนพัฒนา ฉบับนั้น ๆ ต่อกลุ่มชนต่าง ๆ โดยอาศัยการสื่อสารเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ เป็นเครื่องมือ" (เอกสารการสอนชุดวิชา การสื่อสารเพื่อการพัฒนา, 2533 : 368)

งานศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จะทำการศึกษาเฉพาะการเปิดรับสื่อมวลชน 3 ประเภท ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ซึ่งถือเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญในกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อโทรทัศน์ ซึ่งจากงานวิจัยที่ผ่านมา และงานวิจัยที่ศึกษาแนวโน้มการใช้สื่อในอนาคตว่าสื่อโทรทัศน์จะยังคงได้รับความนิยมเปิดรับมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร รองลงมาได้แก่ หนังสือพิมพ์ และวิทยุ ตามลำดับ โดยดัชนีในการวัดการเปิดรับสื่อมวลชนประกอบด้วย ความบ่อยครั้ง และการใช้เวลาในการเปิดรับสื่อแต่ละสื่อ

นอกจากนี้ จะทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลให้การเปิดรับเนื้อหาเกี่ยวกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จากสื่อมวลชนของผู้บริหารธุรกิจภาคเอกชนในกรุงเทพมหานครแตกต่างกันตามลักษณะประชากรศาสตร์ ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา และลักษณะของกลุ่ม หรือองค์กร ได้แก่ ประเภทธุรกิจ และขนาดของกิจการ จากรายได้ของกิจการและจำนวนพนักงาน และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อ กับความรู้ และการเข้ามามีส่วนร่วมที่เกี่ยวกับแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 โดยมีสมมติฐานจากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปิดรับสื่อ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา ความรู้ และการเข้ามามีส่วนร่วมดังกล่าว